

Maquis i guàrdia civil a Cal Rosal per la postguerra

El final de la guerra i l'inici de la resistència

L'1 d'abril del 1939, des de Burgos, el general Franco emetia el darrer comunicat de la Guerra Civil espanyola pronunciant una lacònica i tristament famosa frase. Una frase que s'iniciava amb el "*cautivo y desarmado*" i cloïa, abans dels "*vivas*" que amb el temps acabarien esdevenint imprescindibles, amb allò de "*la Guerra ha terminado*". Efectivament, acabava de finalitzar la darrera de les guerres civils que el nostre país ha tingut la desgràcia de sofrir. A la vegada, però, s'iniciava un període que duraria prop de quaranta anys; un llarg període que diversos indrets de l'Estat espanyol (aquells que amb anterioritat s'havien incorporat a allò que hom denominava genèricament *territorio nacional*) havien començat a patir d'ençà del juliol del 1936; un període que seria conegut posteriorment com la llarga nit del franquisme.

Amb la victòria de les tropes nacionals, però, també començaven un seguit d'accions encaminades, a través de moviments d'oposició i resistència, a defensar les llibertats personals dels individus i les llibertats col·lectives de les nacionalitats històriques; unes i altres tan oprimides pel règim vencedor del conflicte. Sens dubte, entre aquests moviments de protesta i reacció cal destacar el maquis per sobre de tots els altres. Els maquis, que agafaren el seu nom dels resistents francesos contra l'ocupació alemanya de la Segona Guerra Mundial, a Catalunya foren grups civils armats que s'oposaren a la institucionalització del règim dirigit pel general Franco.

Malgrat que l'acció de més envergadura d'aquest moviment

guerriller fou l'intent d'invasió de la Vall d'Aran (1944), els maquis actuaren arreu de Catalunya. Atemptats contra membres de la Falange, organització de sabotatges, actuacions contra la policia i un llarg etcètera d'operacions foren a l'ordre del dia d'ençà del 1944 i fins al 1951. A partir d'aquesta data, les accions anaren minvant ràpidament. Els maquis repartien les seves accions per zones dins el país, per proximitats i coneixement del territori. En aquest sentit, el Berguedà, i amb ell la Colònia Rosal, entrava de ple dins el camp d'acció d'un dels maquis més populars i famosos que ha tingut el país: Marcel·lí Massana.

Marcel·lí Massana: el maqui berguedà

Marcel·lí Massana i Bancells (Berga, 1918–Foix, 1981) va centralitzar les seves accions a les comarques del Bages, Osona i Berguedà. És per aquest motiu que les seves rutes al costat del Llobregat eren habituals i que la Colònia Rosal fou un nucli important per a ell; no tant per les accions que hi dugué a terme sinó per les múltiples vegades que hi passà, s'hi refugià i hi preparà determinades accions. És per tot això, sens dubte, que ell mateix afirmava que tornar al Berguedà, i especialment a Berga i Cal Rosal, era una de les coses que el feia sentir més feliç. Tot i la dificultat que li suposava passar pel mig dels carers, gaudia especialment contemplant aquells indrets que ell denominava "la meua terra".

La relació d'en Massana amb la Colònia Rosal s'inicià abans de la guerra, quan, sense que puguem acabar de precisar-ne l'any (potser el 1935 o el mateix 1936), va començar a treballar a la fàbrica

tèxtil dels germans Rosal. L'esclat revolucionari dels dies 17, 18 i 19 de juliol del 1936 i la posterior contesa bèl·lica el feren allistar-se com a voluntari a les files de l'exèrcit republicà. Tenia 17 anys. Com a tants d'altres catalans, la guerra li va canviar la vida; va deixar la Colònia Rosal, i amb ella la Núria, la seva xicota.

Malgrat algun pas esporàdic, la relació del maqui Massana amb la Colònia Rosal es reinicià l'any 1944, quan, després d'haver fugit a França, començà les seves activitats com a guerriller. Des del país veí, en Massana i el seu grup entraven a Catalunya per tal de dur-hi a terme robatoris i actes de sabotatge, intentant sempre d'evitar l'enfrontament directe amb les forces d'ordre per tal de no sofrir baixes. Totes aquestes accions feren que Marcel·lí Massana fos l'home més buscat a la zona de l'alt Llobregat d'ençà del 1944 i fins al 1951.

Ben aviat, en Massana i el seu grup començaren a establir bases i a conèixer llocs on refugiar-se; bàsicament a les comarques del Berguedà, el Bages i Osona, la zona on més actuaven. Establiren una espècie de centre general d'operacions a la zona de les Canals de Sant Miquel, al terme municipal de Vilada, des d'on passaven cap a Pedret i d'allí, Llobregat avall, fins al Pla del Bages. Enmig, moltes masies els servien de refugi i estatge: Llevaich, Busoms, Casasayas, el Coral, el Pla del Gol, la Cubí, Santa Eugènia (*Santa Eugénia*)... Aquesta important xarxa de bases féu que les seves darreres incursions al país es perllonguessin. Ja no feien una acció i se'n tornaven a França, sinó que podien romandre a Catalunya durant setmanes; mesos fins i tot.

La seva presència solia seguir un guió preestablert. Arribava a les cases sempre, invariablement, de nit. Si es desplaçava amb tot el grup, solien sopar i sortien a dormir al ras. Per contra, si anava sol, podia quedar-se a sopar o arribar sopat, i podia quedar-se a dormir a les cases o a fora, depenent de les informacions de què disposés sobre els moviments de la guàrdia civil. A vegades sopava en una casa i dormia en una altra. A les masies on l'havien acollit, sempre en marxava pagant. O bé pagava a l'avançada o bé, si marxava aprofitant la foscor de la nit, l'endemà la gent de la casa trobava els diners damunt la taula de la cuina. Altres vegades, excepcionalment, anunciava la seva pròxima visita. Quan tenia algun pla preparat, podia avisar que tornaria un dia determinat, sabent que no el delatarien i indicant-los si vindria sol o amb la colla i per quants haviem de preparar sopar.

També fou a Cal Rosal, sense que puguem precisar-ne el lloc (tot i que podria ser cap a la zona de Montsent), on va citar-se per primera vegada amb Josep Puer-tas per tal de col·laborar-hi. Era la primavera del 1947, i fou allí on planejaren el robatori de la casa del *jefe local de la Falange* de les Lloses. Dos anys després, el 14 de novembre del 1949, Josep Puer-tas, que havia acabat essent l'enllaç a la zona amb la guerrilla d'en Massana, fou assassinat quan se li aplicà la per desgràcia famosa *ley de fugas*.

L'arribada de la guàrdia civil a la Colònia Rosal

Malgrat que existeixen diferents versions sobre l'arribada del petit contingent de la guàrdia civil a la Colònia Rosal, la data més probable del seu establiment se-

ria a la darrereria de la dècada de 1940; potser el 1949. També existeixen divergències sobre el motiu d'aquesta presència, per bé que totes coincideixen en el perill que en aquell temps suposaven els maquis. Les seves incursions, espaiades però molt més freqüents del que les autoritats del moment desitjaven, foren el detonant per tal que els Rosal els oferissin quatre pisos a la Colònia, relativament a prop de la seva fàbrica per protegir-la si es produïa algun incident i, a la vegada, intentar dissuadir els possibles malfactors per tal que no el duguessin a terme. A més, des d'aleshores, aquests guàrdies civils també exercien una vigilància especial sobre el canal de Carbuos. Fins aleshores, si hom necessitava dels seus serveis havia de dirigir-se a les casernes de Berga o de Gironella, que eren les més properes.

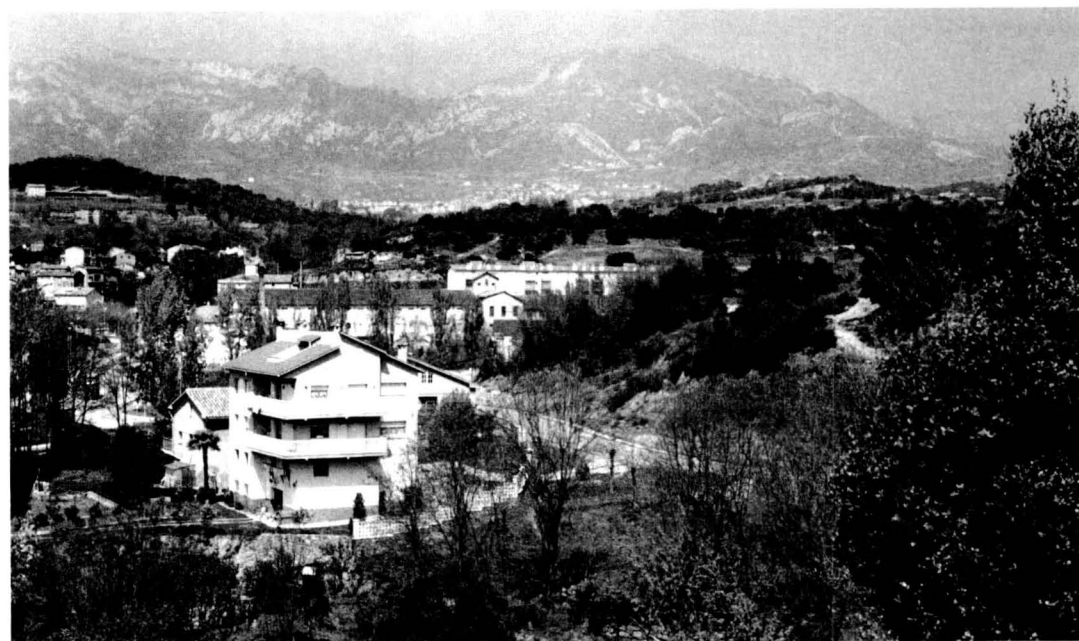
De fet, aquest petit contingent de guàrdies civils (només n'hi havia quatre que residien amb les seves famílies) depenia directament de la caserna de Berga. Com que en aquesta antiga caserna, situada a la plaça de les Fonts de la capital del Berguedà, no hi cabien tots els guàrdies que hi havia destinats amb les seves respectives famílies, alguns havien de buscar-se pisos per residir-hi, i els Rosal aprofitaren l'avinentsa per oferir-los els quatre pisos esmentats. Pel fet de dependre de la caserna de Berga, era allí on havien de deixar tot l'armament quan marxaven cap a casa, amb excepció de la pistola, que la duïen sempre al damunt.

Aquests pisos es trobaven en un edifici isolat, situat a tocar el camp de futbol, i repartits de la següent manera: una família vivia a la planta baixa, dues més al primer pis i la darrera residia a la segona planta. Com a anècdota, i a causa de la proximitat d'aquest edifici al camp de futbol, val a dir que, quan hi havia partit, els jugadors dels dos equips es canviaven en dues habitacions diferents de la planta baixa i, en una habitació del segon pis, s'hi canviava l'àrbitre i els jutges de línia.

Sembla ser, segons diverses de les opinions contrastades, que el fet puntual que va provocar aquest establiment fou una acció concreta de Marcel·lí Massana.

Restes de la teuleria del Pla del Gol a Cal Rosal (abril de 2002), indret on s'havia amagat Marcel·lí Massana. J. RIBERA

Vista actual del Pla del Gol, en primer terme, i la fàbrica i el carrer Muntanya. J. RIBERA

Un dia, segurament a la darrereria dels anys quaranta com ja hem comentat, es rebé un avís a la fàbrica dels Rosal per tal que el dissabte següent un treballador abandonés les nòmines un tros amunt de la carretera de Berga (entre el Potis i la Rompuda). Evidentment, hi havia d'anar sense escorta policíaca i, un cop hagués deixat els diners, tornar a desfer el camí sense mirar enrera. L'operació es portà a terme, per bé que en comptes de diners el maletí contenia retalls de diari. Fos com fos, tal vegada per una filtració o perquè els qui l'havien d'anar a recollir no ho acabaven de veure clar, ningú va retirar el maletí i l'operació quedà estroncada. Podria ser, d'aquí la datació que donàvem anteriorment, que aquest succés tingués lloc l'any 1949, coincidint amb l'època de màxima activitat d'aquest grup de guerrillers. A partir d'aleshores, els diners que baixaven per la nòmina dugueren escorta.

Sense que mai s'hagi pogut comprovar de manera fidedigna, hom ha atribuït aquesta acció a Marcel·lí Massana; potser perquè aquest tipus d'operacions foren relativament habituals per al seu grup. Així, fou el mateix Massana i la seva colla els que intentaren, dues vegades i sense reeixir-hi, robar les nòmines de les mines de Cardona i la setmanada dels miners de Figols.

Per un o altre motiu, el cert és que pels volts d'aquelles dates la guàrdia civil s'establí a la Colònia Rosal; fos per frenar les accions dels grups de maquis en general, fos per atrapar el Massana i la seva colla. Si fou per aquest darrer motiu, però, el que resulta clar és que no ho assoliren. El mateix Massana es vanagloriava del fet que només una vegada l'havia detingut la Benemèrita: era l'any 1930, quan només tenia 12 anys, i fou per no comportar-se al cinema de Solsona, la ciutat on aleshores residia a casa d'un oncle.

Per tal de controlar la situació, la guàrdia civil patrullava constantment pels camins rurals, els camps i les masies més o menys allunyades. Solien inspeccionar les cases amb deteniment per tal de comprovar si algú s'hi amagava, i demanaven especialment per en Massana. A vegades, els números i algun *cabo* entraven a les masies, feien pujar els pagesos a la pallissa i els feien remenar l'alfals o la trepadella amb unes forquetes per descobrir amagatalls. Altres vegades, els civils, que habitualment rondaven muntats a cavall, feien buidar les cistelles als pagesos que feien herba per si es donava el cas que hi portaven menjar amagat per lliurar als maquis.

L'avortament, l'estiu del 1950, d'una determinada acció per part de membres de la duana francesa i el procés que se'n derivà feren que Marcel·lí Massana desaparegués de cop i volta del Berguedà. La gent que l'havia tractat deixà

de tenir-ne notícies de sobte, es féu fonedís i no fou fins trenta anys més tard que tornà.

Per la seva banda, el petit grup de quatre guàrdies civils i les seves respectives famílies també acabaren abandonant la Colònia Rosal, on varen viure fins als primers anys de la dècada del 1970, quan en construir-se a Berga la nova caserna al barri de Santa Eulàlia passaren a residir-hi.

La fi del franquisme i el retorn de l'exili

Després de la mort del general Franco, i tot i el temor que li feia, Marcel·lí Massana encara va tenir l'oportunitat de tornar al Berguedà, "la meva terra", i especialment

a Berga i la Colònia Rosal. Com a mínim hi féu una visita curta, l'estiu del 1980, per tornar a veure els amics i coneguts que feia prop de trenta anys que no veia. Aquells mateixos pels quals s'havia jugat la vida diverses vegades i els quals se l'havien jugat per ell. Perquè de fet, tots aquells que el coneixien corrien perill. Fins i tot aquells que les autoritats franquistes consideraven que podien mantenir-hi contactes. Fou precisament a causa d'aquesta preocupació de contactes amb el guerriller que s'executaren moltes persones directament o indirectament vinculades a ell. En Miquel Guitó, un seu oncle conegut com l'Esmolet de Sallent, fou

un dels que rebé la dura aplicació de la *ley de fugas* l'any 1949.

Quan en Massana, juntament amb la seva companya, va tornar a la Colònia Rosal, el juliol del 1980, es va preocupar d'anar a veure totes i cadascuna d'aquelles antigues amistats forjades en uns temps durs i perillosos. Sembla que ell mateix no veia gaire clara la situació democràtica d'un país en transició, ja que en acomiadar-se recomanava als amics: "no ho digueu a ningú que ha vingut el Marcelino".

Avui, havent entrat de ple al segle XXI, s'han dut a terme diversos homenatges als maquis, un col·lectiu que es va resistir a cedir davant la dictadura del general

Franco. Un dels darrers reconeixements ha estat la recentment creada Ruta dels Maquis, que partint de Berga acaba a Castellnou de Bages. Potser no estaria de més, vistes les circumstàncies històriques, que la Colònia Rosal i els camins que menaven cap a la zona de les Canals de Sant Miquel s'incorporessin a aquesta Ruta.

Fem constar el nostre més sincer agraïment a Josep Busquets i Castella, Lola Parcerisa i Calvés i Pedro Villegas Montoro per les informacions que han ajudat a confeccionar aquest article.

Albert Rumbo i Soler

DOSSIER

FERRAN SÁNCHEZ

Maquis al Berguedà en un apunt manuscrit de mossèn Armengou

Quan Jordi López Camps, de Cristians pel Socialisme, company de recerques, feia el soldat a Berga, mossèn Armengou li facilità aquest apunt. Es tracta d'una crònica de primera mà i és obert a totes aquelles persones que, per raons familiars, d'amistat o coneixença, puguin aportar dades, rectificar o matisar qualsevol aspecte del seu contingut amb l'objectiu d'afavorir una aproximació més fefaent al relat d'uns fets que han marcat una de les pàgines més silenciades de la història recent de les comarques del Berguedà i el Bages (1). Fragmentàriament usat amb anterioritat per l'autor de les notes (2), ara L'EROL en publica el text íntegre amb noves dades.

Apareix inconfusible el redactat del patriota Josep Armengou Feliu (quan molts confraternitzaven amb "el masover del Pardo", com qualificava mossèn Armengou a Franco), mort el 1976 als 66 anys, sastre, fill de sastre i nebot de rector, digué la

primera missa el 1937 a Calahorra. Fou capellà castrense al front d'Aragó i després de la Guerra Civil rector de Palà de Torruella, organista de Solsona i vicari de Berga.

15 setembre 1947. Hi ha notícia d'infiltracions frontereres de caràcter polític. Diuen que una emissora estrangera ha donat la notícia de l'alliberament (3) de Berga, però ací no hi hem notat res. Sembla que són dues bandes: la del Maroto i la del Massana (4). Els "maquis" es presenten a Cercs (Pont de Rabentí) a entrada de fosc. Envoltan el cafè de Cal Tuies. Veuen l'hereu de la casa que surt per la porta. Es creuen descoberts, es precipiten, i desapareixen. El maten a l'acte. Es retiren disparant i fereixen un home que era al cafè (5). El Massana ja havia "visitat" Cercs anteriorment. En aquella ocasió robà unes 40.000 pts de l'administració de la mina (no sé quina) mentre pagaven els obrers.

19 setembre 1947. El passat dia 7 de setembre: Dos maquis proven d'atrancar una casa de prop de St. Llorenç de Morunys. L'amo es defensa a trets. Fugen. Sospitant la tornada, l'amo avisa la "benemèrita" (6). Cap al tard hi tornen. Cauen en l'emboscada i són presos. Els porten fora del poble perquè els ensenyin on tenen les armes. Van sense manilles. Proven d'escapar-se (?) i són morts a trets pels civils (7). L'endemà els porten al cementiri en un carro que travessa el poble al mig del dia (8). Abans d'enterrar-los els havien carregat en un ruc d'un home que passava i que ara van fer descarregar. Així m'ho han contat.

També han contat que una dona que anava a Espinalbet en passar per l'Alou, va trobar un civil que li preguntà si havia vist els seus "compañeros". Com que la benemèrita no havia destacat allà cap número, hom suposa que es tracta d'un maquis disfressat.

21 octubre 1947. De deu a onze del vespre han esclatat dues càrregues de dinamita que fan malbé el tub metàl·lic del salt d'aigua de la fàbrica "Carburs de Berga". L'explosió provocà el buit i el tub restà aplanat com si fos de paper. Són inutilitzats 110 metres del tub. Prop del lloc de l'explosió hi han trobat un diari francès del 13 o del 17. Eren els "maquis"? (9).

20 gener 1949. Trobo anotat que, demés dels atracaments a Cercs el Massana també n'havia comès algun a Gósol. Però no trobo detalls ni data.

Ahir a les 9 del vespre s'han presentat a la colònia de La Plana (Obiols) més de vint a vint-i-cinc homes armats i s'emporten la setmanada—unes 60.000 pts, diuen. El Massana va complir allò que solia dir: "Jo no mato ni robo, només demano diners i me'ls donen". Durant aquest atracament es va trobar amb un antic company de camp de concentració (10) que treballava en aque-